

**THE DEPICTION OF WOMEN'S PSYCHOLOGY IN
CONTEMPORARY UZBEK PROSE**

Axadova Sevara Toxir qizi

Samarkand State Pedagogical Institute, Master's Student, Department of Uzbek
Language and Literature

Axadovasevara2002@gmail.com

Abstract

This article analyzes the artistic interpretation of women's psychology in contemporary Uzbek prose through the short stories of Salomat Vafo and Erkin A'zam. It explores psychological portrayal techniques, including internal monologue, psychological conflict, symbolic detail, and composition, as well as the relationship between female characters' inner worlds and their sociocultural environment. Similarities and differences between the styles of the two writers are also examined.

Keywords

women's psychology, literary psychologism, internal monologue, stream of consciousness, symbol, loneliness, identity, contemporary Uzbek prose.

ZAMONAVIY O'ZBEK NASRIDA AYOL RUHIYATI TASVIRI

Axadova Sevara Toxir qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrası magistranti

Axadovasevara2002@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o'zbek nasrida ayol ruhiyatining badiiy talqini Salomat Vafo va Erkin A'zamning hikoyalari misolida tahlil qilinadi. Psixologik tasvir vositalari ya'ni, ichki monolog, ruhiy ikkilanish, ramziy detal, kompozitsiya ayol qahramonlar ruhiyatining ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liqligi va ikki yozuvchi uslubidagi o'xshash hamda farqli jihatlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: ayol ruhiyati, badiiy psixologizm, ichki monolog, ong oqimi, ramz, yolg'izlik, o'zlik, zamonaviy o'zbek nasri.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-10, 2026**

KIRISH

Mustaqillik yillarida o'zbek nasri mavzu, shakl va uslub jihatidan sezilarli yangilandi. Yozuvchilar e'tibori tashqi voqealar tasviridan inson ichki dunyosini tadqiq etishga ko'proq og'di. Bu jarayonda ayol obrazi alohida ahamiyat kasb etdi, ayol qalbi orqali oila, jamiyat, qadriyatlar va shaxs erkinligi bilan bog'liq muammolar chuqurroq yoritila boshlandi. Ilgari ayol ko'proq sadoqat, sabr va fidoyilik timsoli sifatida tasvirlangan bo'lsa, zamonaviy nasrda u murakkab ruhiy olamga ega, ziddiyatli, ba'zan fojiali qismatga duch kelgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, Salomat Vafo va Erkin A'zam hikoyalari e'tiborga loyiq. Birinchi yozuvchi ayol ruhiyatining eng keskin, inqirozli holatini, ikkinchisi esa yolg'izlik va o'zlikni saqlash muammosini yengil kulgi va achchiq haqiqat uyg'unligida ko'rsatadi. Maqolaning maqsadi ana shu ikki asar misolida zamonaviy o'zbek nasrida ayol ruhiyati tasvirining asosiy yo'nalishlari va badiiy vositalarini aniqlashdir. Adabiyotshunoslikda psixologizm deganda qahramonning ichki dunyosini, his-tuyg'ularining paydo bo'lishi va rivojlanishini, onginging murakkab harakatini chuqur ochib beruvchi badiiy tasvir usullari majmui tushuniladi. Psixologik tasvir ikki asosiy yo'l bilan amalga oshadi, qahramonning ichki kechinmalarini bevosita ochish (ichki monolog, xotira, tush, xayol, ong oqimi) va ularni tashqi ifodalar orqali bilvosita ko'rsatish (nigoh, imo-ishora, nutq, buyum va tabiat tasviri). Ayol ruhiyati tasvirida bu vositalar alohida o'rin tutadi. Chunki ayol qahramon ko'pincha jamiyat qoidalarini, oilaviy majburiyatlar va shaxsiy istaklar oralig'ida yashaydi, ichki ziddiyat shu qatlamda kuchayadi. Zamonaviy yozuvchilar bu ziddiyatni sodda ayblov yoki maqtov bilan emas, qahramonning o'z ongi orqali, uning o'zi bilan kechadigan "ichki suhbat"i vositasida ko'rsatadilar. Natijada ayol obrazi ijtimoiy ramzdan jonli, ziddiyatli inson timsoliga aylanadi. "Muqaddas manzil" hikoyasi ayol ruhiyatining eng og'ir, fojiaiy holatini tasvirlaydi. Bosh qahramon Tufa qishloqda qashshoqlik va xo'rlikda o'sgan, orzu va g'ururga to'la, ammo buzilgan fotiha, shaharga ketish va Muhammadkarim bilan bo'lgan sevgidan keyin yolg'iz qolgan ayol. Yozuvchi

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-10, 2026**

uning ruhiy holatini bir necha badiiy usul orqali ochadi. Hikoya hozirgi lahza va o'tmishning almashinuviga qurilgan. Tufaning "xayollar iskanjasi"dagi holatidan boshlanib, qishloq, to'y bekor bo'lishi, shaharga chiqish, Muhammadkarim bilan uchrashuv va tashlab ketilish lavhalari ketma-ket beriladi, so'ng syujet yana hozirgi fojiaiviy nuqtaga qaytadi. Bu usul qahramon ruhiy tushkunligining sabablarini bosqichma-bosqich ochadi va o'quvchiga uning holatini ichkaridan his etish imkonini beradi. "Go'dagini asragan xudo nega uning o'zini asramadi ekan?" kabi savollar Tufaning iztirobini, aybdor izlashini, taqdirdan noroziligini ifodalaydi. Bu savollar javobsiz qoladi, shu orqali qahramonning ruhiy ojizligi, hayotdagi tayanchsizligi ko'rinadi. Asarning markaziy psixologik chizig'i onalik tuyg'usi bilan alam o'rtasidagi kurash. Tufa bolasini "bir kaft dur"day avaylab qo'liga oladi, ammo ayni paytda uni "qo'lining kishani, oyog'ining tushovi" deb biladi. Mehr va nafratning bir lahzada qo'shilishi qahramon ongining muvozanati buzilayotganini bildiradi. Yozuvchi bu holatni oddiy yovuzlik sifatida emas, uzoq davom etgan xo'rlanish, umidsizlik va yolg'izlikning natijasi sifatida talqin qiladi. "Tufajon!" deb chorlovchi ovozlari qahramonning vijdoni, orzusi va ichki iztirobining jonlangan ifodasi sifatida keladi. Ular haqiqat bilan xayol chegarasi yo'qolayotganini, ruhiy parchalanish yaqinlashayotganini ko'rsatadi va fojiaiviy kulminatsiyani tayyorlaydi.

Guldondagi gul sevgi va armon timsoli; Gugush ovozi va "kema" tasviri erkka, saodatga intilish ifodasi; kasalxona, do'kon, ko'cha tasvirlari esa qahramonni o'rab olgan loqayd olamning belgisi. Fojiaiviy sahnadagi "chovgum" va "qip-qizil tog'ora" ruhiy halokatning o'ta keskin ramziga aylanadi.

Tufa fojiasi faqat shaxsiy taqdir emas. "Kimda pul bo'lsa, o'shanda huquq bisyor" degan qarash, Muhammadkarimning sotqinligi, shifokor ayolning gumonli munosabati, bola "guvohnomasi"ni talab qiluvchi rasmiyatchilik va atrofdagilarning befarqligi qahramonni yolg'izlikka mahkum etadi. Shu tariqa yozuvchi ayol ruhiy inqirozining ildizlari jamiyatning ma'naviy holatida ekanini ko'rsatadi.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-10, 2026**

Sarlavha va epigraf ham asar g'oyasini ochishda muhim. "Muqaddas manzil" onalik, mehr va pok muhabbat kabi qadriyatlarning poymol bo'lishiga ishora qiladi. Rauf Parfi she'ridan olingan epigraf esa "o'ldirsang, o'zingni o'ldirding faqat" degan fikr orqali asar falsafasini oldindan belgilaydi: bolaga qasd qilgan ona, avvalo, o'z ruhi va insoniy mohiyatini yo'q qiladi. "Stupka" hikoyasida ayol ruhiyati butunlay boshqa ohangda, ammo ayni darajada chuqur ochiladi. Voqealar bir kunlik safar atrofida kechadi: nafaqadagi muallima Marina yangamiz qo'shni qishloqdagi dugonasi Lenanikiga boradi. Tashqi tomondan oddiy bu voqea ortida ikki ayolning yolg'izlik, begonalik va moslashuv bilan bog'liq ichki dramasi yashiringan.

Marina obrazi mehribon, saranjom-sarishta, erga sadoqatli ayol sifatida beriladi. Eri Arslon akadan keyin yolg'iz qolgan u dugonasinikiga borish kunini intiqib kutadi. Uning ichki ziddiyati mototsikl haqidagi fikrlarida ko'rinadi: u uni minishni o'rganmaganidan afsuslanadi, biroq "ayol boshiga, buning ustiga muallima" degan jamoatchilik fikridan cho'chidi. Bu ayol erkinligining ijtimoiy qoliplar bilan cheklanishi ifodasidir. Ota-onasi vafot etgan, singlisi xorijda, asrab olgan qizi Rossiyaga ketgan, eri o'tgan Marina yangi va eski vatan oralig'ida o'zini begona his etadi.

Lena modachi esa tashqi tomondan to'kis hayot kechiradi, ammo yetimxonada o'sgani sabab ichki yetimlik uni hamon tark etmagan. U "o'zbekning o'zbeki bo'lib ketgan", lekin ichki dunyosida ona tiliga, o'tmishga ehtiyoj yashaydi. Ikki ayol "Podmoskovnye vechera" qo'shig'ini aytganda "ikki g'arib" bir-birining sirdoshiga aylanadi. Hikoyaning ruhiy kulminatsiyasi Lena "stupka" so'zini eslay olmay, uni "havoncha", "o'g'ir" deb atagan lahza. Marina uchun bu ona tilining va madaniy o'zlikning so'nib borayotganini anglash daqiqasi bo'ladi: "ichida nimadir chirt uzilgan kabi" bo'shashadi, dugonasining oldidan qochmoqchi bo'ladi. Biroq asar so'ngida u bu uyga yana ko'p bora kelishini anglaydi: yolg'izlik og'rig'i begonalik og'rig'idan kuchliroq. Sarlavhaning ramziy ma'nosi ham ayol ruhiyati bilan bog'liq. "Stupka" hayotning "urib-urib maydalovchi" kuchi, "ustupka" esa unga bardosh berish yo'li.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-10, 2026**

Marinaning “ustupka qilmasang, stupkaga yem bo‘lasan” degan so‘zlari uning butun hayotiy tajribasidan chiqqan xulosadir. “Chayka” mototsikli marhum eri xotirasi, qabriston sahnasi esa ichki erkinlikka erishuv timsoli sifatida keladi: Marina ro‘molsiz bo‘lsa-da, jamoatchilik fikrini yengib, marhum erining oldiga kiradi. Ikki asar ayol ruhiyati tasviri jihatidan bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Birinchidan, ikkalasida ham qahramon yolg‘izlik bilan yuzma-yuz turadi: Tufa sevgidan voz kechgan, jamiyat tomonidan chetlatilgan ona, Marina yo‘qotishlardan keyin yolg‘iz qolgan nafaqaxo‘r muallima. Ikkinchidan, ayol ruhiyati tashqi dunyo bilan to‘qnashuv orqali ochiladi: kasalxona, do‘kon, ko‘cha (S. Vafo) va qo‘shni qishloq, qabriston (E. A‘zam). Uchinchidan, ikki yozuvchi ham ramziy detalga katta ahamiyat beradi, gul, chovgum, mototsikl, havoncha bularning hammasi qahramon ichki holatining belgisi.

Shu bilan birga, ularning uslubi sezilarli farq qiladi. Vafo hikoyasi tarang, keskin, deyarli ayovsiz: ruhiy inqiroz fojiaiy yakun bilan tugaydi, til murakkab, tasviriy ifodalar, eski o‘zbekcha va diniy koloritga boy. A‘zam esa yengil kulgi, hazil va hayotiy detallar orqali chuqur alamni ifodalaydi, til oddiyroq, dialog jonli, yakun esa fojiaiy emas, balki o‘ychan. Vafo qahramoni ruhiy halokat yoqasiga boradi, A‘zam qahramoni esa hayot bilan kelishish yo‘lini tanlaydi. Bu ikki yo‘nalish zamonaviy o‘zbek nasrida ayol ruhiyatini talqin qilishning turli imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Ikki asar ayol qahramonning shaxsiy fojiasi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq ekanini ham ta’kidlaydi. “Muqaddas manzil”da bu qadriyatlar inqirozi, pulparastlik va loqaydlik; “Stupka”da esa ikki madaniyat oralig‘idagi begonalik, jamoatchilik fikri va o‘tmish yo‘qotishlari. Demak, ayol ruhiyati zamonaviy nasrda faqat shaxsiy kechinma emas, balki jamiyat va davr ahvolining ko‘zgusi sifatida talqin etiladi.

XULOSA

Zamonaviy o‘zbek nasrida ayol ruhiyati tasviri murakkablashib, chuqurlashib bormoqda. Salomat Vafo va Erkin A‘zam hikoyalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuvchilar ayol qalbini ichki monolog, xotira, ichki ovoz, ramziy detal va kontrast

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-10, 2026**

sahnalar vositasida ochadilar. Birida ayol ruhiyatining inqirozi va fojiasi, ikkinchisida yolgʻizlik, oʻzlik va hayot bilan kelishish falsafasi ilgari suriladi. Ikkala holatda ham ayol obrazi jamiyatning ma'naviy holati bilan bogʻliq holda tasvirlanadi.

Bunday tahlil adabiy ta'limda ham ahamiyatli, talabalar badiiy asarni faqat voqea ketma-ketligi emas, qahramonning ruhiy dunyosi, ramz va uslub orqali anglashga oʻrganadilar. Kelgusida tadqiqotni boshqa zamonaviy yozuvchilar ijodi bilan qiyosiy oʻrganish orqali kengaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. Adabiy-tarixiy jarayon. II jild.—Toshkent: Fan, 1979. II jild. – 249 b.
2. Adabiy turlar va janrlar. Uch tomlik. 1-tom.—Toshkent:Fan, 1991. – 382 b. 4.
3. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lugʻati. Toshkent: Akademnashr, 2013. – 406 b.
4. Vafo S. Muqaddas manzil, hikoya. 1966
5. Aʼzam E. Stupka (hikoya).

